

Stowarzyszenie Archiwistów Polskich, 2014. S. 304. 46. Kryvuć V.I. Baračba za maladoje pakaliennje Zachodniaj Bielarusi i praŭradavy maladziožny ruch (1926–1939 hh.) [The struggle for the younger generation of Western Belarus and the Pro-government youth movement (1926–1939)]. Baranavičy: BarDU, 2013. S. 272. 47. Kryvuć V.I. Pad šyldaj «Dziaržaŭnaha vychavannja»: realizacija ŭradavaj vychavaŭčaj koncepcyji na terytoriji Zachodniaj Bielarusi (1926–1939) [Under the guise of «Public education»: implementation of government educational concepts in Western Poland (1926–1939)]. Baranavičy: BarDU, 2010. S. 195.

Uladzimir Ganski

BELARUSIAN HISTORIOGRAPHY OF TOURIST AND REGIONAL EXCURSION ACTIVITIES IN THE NORTH-EASTERN PROVINCES OF INTERWAR POLAND

The article highlights the extent of research into the history of tourist and regional excursion activities in the North-Eastern provinces of Second Polish Republic 1920–1930s, which in Soviet historiography received the name of «Western Belarus». Discusses works by Belarusian authors of the previous periods and the present, defines the main directions of their research.

Key words: tourism, history of tourism, historiography, Poland, Western Belarus.

УДК 94(477)»1920»: [347.471.6:82]

Олександр Бонь

ЛІТЕРАТУРНЕ ОБ'ЄДНАННЯ «ПЛУГ» У СПОГАДАХ ВОЛОДИМИРА ГЖИЦЬКОГО

У статті досліджується важливе джерело – мемуари письменника Володимира Гжицького «Спогади про минуле». Вони розкривають суперечливі процеси у середовищі літературно-мистецької інтелігенції 1920-х рр. у Харкові й задумувалися як згадка про літературну організацію «Плуг». Це джерело опубліковано без скорочень у 2011 р. із ґрунтовними коментарями. Цікаво він описує атмосферу плужанських літературних вечорів, власний вступ до організації. Уміщує спогади про виступи Павла Тичини, Володимира Сосюри, Миколи Хвильового, участь у літературно-мистецькому процесі Олександра Довженка, Сергія Пилипенка та інших. Відбувши 22 роки у таборах і на засланні, письменник написав про репресованих колег – Д. Загула, М. Ірчана, Л. Курбаса та інших. А разом з харківськими друзями В. Бобинським та О. Вишнею він перебував у таборах. Яскраво написав письменник про Майка Йогансена, Миколу Хвильового, Олесь Досвітнього, Юрія Яновського, Михайля Семенка.

Ключові слова: Володимир Гжицький, спогади, «Плуг», Остап Вишня, Микола Хвильовий, Сергій Пилипенко.

У 1920-х рр. зі встановленням більшовицького режиму в Україні літературно-мистецька сфера залишалась відносно вільною, у межах комуністичної ідеології, для пошуку нових форм і змісту творчості. Репресії проти представників українських політичних партій ще з початку 1920-х рр. «зачепили» гуманітарну інтелігенцію. Запровадження політики офіційної «українізації» легітимізувало зусилля літературно-мистецького середовища з розвитку української культури. Виникла значна кількість літературних організацій, які мали відмінний погляд на шляхи розвитку українського мистецтва. У зв'язку з цим значущими є джерела, які показують процеси формування та діяльності таких угруповань. Їх дослідження дозволить розкрити зміст і форми роботи літераторів, митців та способи впливу владних органів на гуманітарну інтелігенцію.

Таким джерелом є спогади відомого письменника Володимира Гжицького «Спогади про минуле». Вони частково публікувались під назвою «Мої побратими» у журналі «Жовтень» у 1973 р. [1]. Тривалий час у 1960–1970 рр. В. Гжицький намагався опублікувати свої мемуари «Спогади про минуле». Але за життя письменника цього не сталося. Частково вони були опубліковані у 1991 р. у часописі «Родослав» [2] та у 1995 в «Літературному Львові» [3]. Завдяки Я. Цимбал у 2011 р. спогади вийшли повністю з ґрунтовою джерелознавчою розвідкою [4] та коментарями [5]. Ми ж розкриємо змістовну їх складову, посилаючись на документи із фонду В. Гжицького у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України [6] та опублікований текст. Про самого літератора з'явилось чимало біографічних статей у 1990-х рр. Зокрема, до 100-річчя письменника у 1995 р. [7–9].

Метою статті є показ середовища літературного об'єднання селянських письменників «Плуг» у 1920 роках на основі спогадів письменника В. Гжицького.

Мемуари Володимира Зеноновича є важливим документом суперечливої епохи 1920-х рр. Вони написані тоді, коли це стало можливим і не становило прямої небезпеки для автора, який вже

відсидів у сталінських таборах та на засланні 22 роки. Дата, зазначена на документі – 2 лютого 1964 р., поставлена у час завершення роботи над машинописом, хоча автор дещо і доповнював згодом. У листуванні письменника знаходимо покликання на те, що мемуари стали відповіддю на заклик автора «Розповідей про неспокій» Юрія Смолича до колег по письменницькому цеху, зафіксувати епоху 1920–1930 рр. Спочатку вони задумувалися В. Гжицьким як спогади про «Плуг» [10, арк. 208]. Але автор розкрив значно ширший контекст. Послугувався власними спогадами та інформацією від знайомих та рідних літераторів «розстріляного відродження» [4, с. 243].

Варто зазначити, що молодий галичанин В. Гжицький у часи української революції потрапив із Теробовлі до радянської столиці України – Харкова: «Хто з українців-галичан не мріяв про Велику Україну» [6, арк. 2]. Це емоційне твердження має і серйозний контекст – В. Гжицький служив в Українській Галицькій Армії. Хоча у спогадах він стверджував, що потрапив до Харкова на початку 1920 р., але у власній автобіографії зазначив, що прибув у столицю радянської України у кінці 1919 р. – з рештками Української Галицької Армії [11, арк. 1].

Харків тоді поступово ставав центром літературно-мистецького життя. Цьому сприяли і столичний статус, наявність центральних видань та видавництв, які стали місцем праці багатьох відомих і молодих літераторів. І як наслідок – формування багатьох літературних організацій з різними художньо-ідеологічними програмами. Про літературний Харків та «харківський текст», як феномен 1920 років, варто згадати роботу відомої дослідниці Ярини Цимбал [12].

В. Гжицький, який писав вірші і пробував сили у прозі, почав працювати в редакції газети партії боротьбистів – УКП (б). Але із припиненням виходу газети змушений працювати у млині. Він описує Харків тих часів як не надто затишне місто. В. Гжицький, гостро відчуючи нестачу освіти, вступив до Інституту сільського господарства і лісництва (колишній Александрійський інститут) який «славився відомою професурою». Одночасно почав працювати лаборантом у Народному комісаріаті продовольства, що дозволяло відвідувати заняття. Особисті невдачі (його дівчина вийшла заміж за Остапа Вишню, який сам приходив радитися до В. Гжицького про одруження) та важка праця на певний час призупинили літературну творчість початківця: «Натхнення наче покинуло мене» [5, с. 262; 6, арк. 7].

Дізнавшись у другій половині 1922 р. про плужанські вечори у Селянському будинку по понеділках, він зважився послухати літераторів. Оскільки вважав, що сам може стати «селянським» письменником і йому сподобалась платформа організації: «Судячи зі змісту творів, особливо поезій, що друкувались у згаданих газетах («Селянська правда», «Вісті» – примітка автора), я і не міряв, щоб мою любовну лірику надрукувала якась із них, а все ж кортіло піти послухати тих нових письменників» [5, с. 263; 6, арк. 8].

Вхід на зібрання був вільним. Прийом до організації спрощений. У цьому була, на нашу думку, сила і одночасно слабкість подібних організацій 1920-х рр. З одного боку, це давало можливість залучити нові таланти, забезпечити «соціальні ліфти», а з іншого, створювало ситуацію, сприятливу для збільшення числа не надто талановитих літераторів. Можна погодитись із Р. Мельниківим, що «новоспеченому роб- або сількору, щоби стати письменником, потрібно було ще дещо, окрім пера та паперу» [13, с. 16]. В. Гжицький занотував у спогадах: «Я відчував у собі можливість творити і, може, не гірші речі, ніж ті, що були зачитувані того вечора» [5, с. 263; 6, арк. 9].

На плужанських понеділках він вперше побачив Павла Тичину, який читав вірша «Вітер з України»: «Вище середнього росту, худорлявий, з гарним блідим обличчям, у пенсне, Тичина зробив на мене величезне враження і самою появою, і красою вірша, якого прочитав притишеним, ніжним голосом» [5, с. 263–264; 6, арк. 9]. І хоча Павло Григорович не був членом «Плугу», він виступав на плужанських понеділках, був прихильним до керівника організації – Сергія Володимировича Пилипенка. Плужани поважали керівника організації і називали «Папаша». Позитивно характеризуючи С. Пилипенка, В. Гжицький виявляв громадянську сміливість, адже письменник був репресований і розстріляний у 1934 р. а реабілітований лише у 1957 р. Олександр Довженко – частий гість зібрань «Плуга» – зобразив його у шаржі: у білій смушевій шапці, чорній чемерці, а під нею – кілька пар ніг, у тому числі і жіночих. Напис під малюнком: ««Плуг» міцно стоїть на своїх ногах» [6, с. 12]. Яка атмосфера була в організації селянських письменників показує і спогад про те, що керівника «Папашею» називали не тільки позаочі, хоча він не був набагато старшим більшості плужан. С. Пилипенко писав популярні байки, хоча сам рідко виступав на плужанських понеділках. Його зусилля сприяли виданню понад 200 назв окремих книжок членів «Плуга» [5, с. 266; 6, арк. 13].

В. Гжицький невдовзі став плужанином, для цього необхідно було прочитати власний твір. Якщо він подобався присутнім, автора приймали до організації. Його поему «Трембітині тони» виразно прочитала знайома літератора Ольга Крайник: «Зал аплодував. І коли оплески припинились, встав С. Пилипенко і запропонував авторові поеми підійти по закінченні вечора до

президії». Керівник «Плуга» порадив вступити до організації і невдовзі молодий літератор отримав квиток за номером 25 [5, с. 264–265; 6, арк. 10–11].

Як визнає В. Гжицький, він ніколи не відігравав помітної ролі в організації, оскільки був малоздатний до самореклами: «Я ніколи не вірив у значимість своїх творів, крім того їх тематика не була суто селянська і не місцева». У творах переважала туга за рідною Галичиною. Володимир Зенонович визнає, що «не вмів я сходитись з людьми і тому, надто скупими покажуться характеристики людей, дорогих мені» [5, с. 265; 6, арк. 12]. Втім, п'єса молодого автора «По зорі» була поставлена у театрах Харкова, Києва, Миколаєва, Херсона та інших українських міст.

Зібрання «Плуга» відвідували перші величини тодішньої української літератури. Зокрема В. Гжицький згадує про виступ Миколи Хвильового з оповіданням «КП(б)У», де вжито нецензурне слово. А за ним виступив В. Сосюра із «непристойним захаявним віршиком». Як бачимо революційний час нерідко виливався у «революційні» форми [6, арк. 20]. Загалом спогади про М. Хвильового сповнені повагою і теплом і це при тому, що М. Хвильовий залишався на час написання спогадів забороненим письменником. Літературна молодь поважала його за ерудицію і за талант. Близькими вони з В. Гжицьким не були, але бували разом на полюванні у Вельбівці біля Гадяча. Також разом з О. Досвітнім та М. Хвильовим на Харківщині [5, с. 272–273; 6, арк. 20–21].

В. Гжицький згадував, що незважаючи на те, що М. Хвильовий називав «Плуг» «червоною просвітою», вони поважали його. Лише із загостренням ідеологічних суперечок, проголошенням гасла «Геть від Москви», початком гонінь, від письменника почали відходити, за твердженням В. Гжицького, його найкращі друзі з «ВАПЛІТЕ» та інші літератори. До того ж призводило «заперечення Т. Г. Шевченка і протиставлення йому Панька Куліша: «Хвильовий заплутався в сіті своїх власних тез, і не можучи виплутатись, покінчив самогубством» [6, арк. 23].

Творчість В. Гжицького 1920–1930-х рр. представлена повістю «Муца», яка витримала два видання. А у третьому – п'ятитомнику плужанина так і не вийшла. О. Копиленко високо оцінював роман «Чорне озеро», який вийшов у 1929 р. (у «Літературному ярмарку» – виданні, яке позиціонувало себе над всіма літературними угрупованнями). У 1930 р. з'явився російський переклад і друге українське видання. Роман був написаний за враженнями від подорожі на Алтай у 1929 р. Критика схвально віднеслася до художніх якостей твору, але з'явився викривальний фейлетон у газеті «Вісті» Миколи Новицького (писав під псевдо Йони Вочревісуцього) – в розповідях про нерівноправне становище алтайців він побачив український націоналізм. Варто зауважити, що у липні 1958 р., відбувши 22 років у таборах і засланні, після реабілітації у 1950 роках, Володимир Зенонович перевидав роман і докорінно його переробив (далися взнаки роки «перековки»). Але його знову почали цькувати і він звертався листом за «захистом» до Микити Хрущова [14, арк. 1–2].

Проявом самоцензури також вважаємо те, що під час написання спогадів вже у 1960-х рр., В. Гжицький зробив вставку за січень 1924 р. – про смерть В. Леніна: «Пригадую, як сприйняв цю звістку Харків. Протягом трьох хвилин всі гудки фабрик і заводів великого міста, гули гудки всіх діючих паровозів. Ревли сирени... Плакали люди. Їм здавалось, що настав кінець світу» [5, с. 267; 6, арк. 13 а].

У кінці 1920 років з «Плугу» вийшло багато відомих представників (Петро Панч, Володимир Сосюра, Іван Сенченко) і перейшли у ті письменницькі організації, які ідейно протистояли їм – «Гарт», ВУСПП, ВАПЛІТЕ. Але В. Гжицький залишився у організації, вважаючи, що «не організація, а талант сприяє росту письменника». Коли він дарував Сергію Пилипенку примірник «Чорного озера» керівник «Плугу» запитав, чи залишить той організацію: «Я сказав, що не збираюсь покидати, що від переїзду організації моє писання кращим не стане» [5, с. 271; 6, арк. 19]. Із виходом з організації відомих письменників понеділки вже не були такі «веселі, атракційні».

Для нас важливо, що автор спогадів описує ситуацію в літературній спілці «Плуг». Цікаво, що він переважно зупиняється на постатях менш відомих, людях, які були репресовані, кого не заслужено почали забувати: лірик Андрій Панів, «протестант і скандаліст» Сава Божко – відомий непримиренною принциповістю на диспутах у «Плузі», Дмитро Загул та інші літератори [5, с. 281; 6, арк. 32–33]. Останній, як земляк В. Гжицького, зупинявся у нього в Харкові, ділився київськими новинами. Поет Д. Загул належав до угруповання «Західна Україна», яке було відділенням «Плуга». Він брав участь у літературній дискусії 1925–1928 рр. Показав себе прекрасним полемістом, видавши книгу «Література чи літературщина». Відомий своїми перекладами [5, с. 282; 6, арк. 34].

Згадує В. Гжицький і Мирослава Ірчана після його повернення з Канади. Він оселився на Університетській гірці і В. Гжицький часто був у нього. Відразу «засяяв ясною зіркою на театральному полі своїми п'єсами». Його п'єсу «Плацдарм» «Березіль» ставив понад сто разів. Драматург високо цінував творчість А. Головка. Ось як передав слова М. Ірчана мемуарист: «Я чимало в своєму житті читав, особливо твори чужих літератур, але не пам'ятаю, щоб твір зробив

на мене таке сильне враження» [5, с. 283–284; 6, арк. 35]. Як пише автор спогадів про твори М. Ірчана – «у ті часи разом з письменниками зникали і їх твори. Їх просто знищували» [6, арк. 36]. Також згадує про «поета з божої ласки», вихідця з Західної України Василя Бобинського, що переїхав в радянську Україну у 1930 році. А вже 1933 р. вони були разом в таборах. Там їх доля звела у редакції газети «Перековка», де вони редагували дописи табірників. Загинув талановитий поет на півночі, як стверджує В. Гжицький, у 1938 р.

Згадує і про секретаря «Плуга», другу людину в організації, есеїста, літературознавця Михайла Биковця. Зокрема їх поїздку в голодному 1932 році в Білорусію на сільськогосподарську виставку. На прийомі українських письменників частували спиртним, а в якості закусок були лише цукерки. В їдальні можна було харчуватись лише за талонами [5, с. 289–290; 6, арк. 12].

Знайшлося місце у спогадах і для «закоренілого пияка» Якова Ковальчука, який «спеціалізувався» на антирелігійній тематиці. Не безпідставними були здогади плужанина про те, що літератор займався доносами. Одного разу в компанії літераторів він змушений був відповідати на телефонний дзвінок. Повісивши трубку він заплакав: «Вимагають, давай і давай, а що я дам, коли нема чого?» [5, с. 291; 6, арк. 45]. Доля його склалась нещасливо – спився і зник у нетрях заборів. Варто відмітити, що сюжет про контакти Я. Ковальчука з каральними органами закреслений автором у машинописі. Серед іншого згадує автор і про потік «продукції» графоманів, яка щодня надходила до редакцій Харкова і плужанських видань.

Цінними є свідчення Володимира Гжицького про участь плужан у відомому диспуті 18–21 лютого 1928 року на тему «Наша літературна дійсність» у Харкові. У ньому взяли участь урядовці (як основний доповідач – нарком освіти Микола Скрипник), представники всіх основних літературних організацій, вчителі, студенти. Виступав нарком у модному светрі (нещодавно повернувся із закордону): «Під час промови не стояв, а ходив сюди-туди по сцені, цідив слова рідко. Але кожне слово доходило до нутра слухача». Нарком говорив про нову генерацію письменників, які хочуть відобразити життя по-новому. Висновок М. Скрипника такий: «Наша література ще не вийшла з фази примітивізму. Напівприродного існування. Час уже утворити нові організації, збудовані за ознаками художньо-формальними та стилю. Письменник хай дає нове, цінне, варте того, щоб воно надавало нових сил пролетаріату в його творчій роботі». Від «Гарту» виступив Володимир Коряк, від «Нової генерації» – Михайль Семенко, від «Плуга» – Сергій Пилипенко. Останній переконував М. Скрипника в тому, що очолюване ним літературне угруповання прагне до реалістичного висвітлення дійсності. Завчасним вважав ліквідацію літературних об'єднань, оскільки вони не зібрали ще молоді літературні сили і не є перешкодою для вільного художнього вираження літераторів. На наступні дні взяли участь у дискусії Іван Сенченко від «ВАПЛІТЕ», Валеріан Поліщук від «Авангарду», Борис Коваленко від «Молодняка», Іван Микитенко – від «ВУСППУ», Гіндін – від єврейських письменників та Майк Йогансен [5, с. 295–296; 6, арк. 50].

Про останнього автор спогадів був високої думки – високоосвічений, інтелігентний, знавець української культури. В. Гжицький згадує про спільне їх відрядження в Очаків на початку 1930 років як кореспондентів «Вістей» для репортажу про путину – вилів оселедця. У розмовах уникали літературних тем, оскільки були у різних літературних таборах: «Я був т. зв. селянським письменником. До яких Майк ставився майже з презирством, а він був формалістом, що мені теж не імпонувало, і тому ми уникали дражливих тем» [5, с. 298; 6, арк. 54–55].

У будинку письменників «Слово», про життя у якому В. Гжицький повідомляє багато цікавих подробиць, існувала «мисливствоманія». Почалася вона від Остапа Вишні, який, на думку В. Гжицького, більше любив природу, а ніж убивати беззбройних тварин. А оскільки Павло Михайлович на початку 1930-х рр. «дуже добре стояв матеріально», міг дозволити собі тримати собак для полювання в селі. «Запальними» мисливцями вважались М. Хвильовий, О. Досвітній, М. Йогансен. До аматорів належали Ю. Смолич та інші. В. Гжицький зауважив, що Юрій Смолич не написав (та чи міг написати?) у книзі «Розповідь про неспокій» куди подівся Майк Йогансен: «Дев'ятий вал гризного прибою тридцять сьомого року змив його з берега, мов тріску, як і багатьох його друзів і закинув у безодню небуття» [5, с. 300; 6, арк. 58 а].

Одними із найпомітніших плужан був Володимир Сосюра (з яким вони мешкали в одному під'їзді будинку «Слово»), і хоча він скоро покинув спілку, все ж В. Гжицький вихопив його образ із початку 1920 років. На першому своєму плужанському вечорі він читав «Червону калину»: «Пригадую його в простій солдатській шинелі не першої свіжості, в будьонівці, великих солдатських черевиках. Лице гарне, смагляве, очі чорні, циганські, чоло закривала кокетлива гривка. Популярність завоював собі цей юнак, прочитавши оту «Червону зиму» своїм ніжним, співучим голосом» [5, с. 298–300; 6, арк. 58 а].

Про Михайля Семенка В. Гжицький згадує, що той заявляв: «Нині Шевченко, – у мене під ногами». Це вважав ударом по «громадським смакам» і його заява набрала скандального

розголосу. Відношення поета до критики було наступним: «Семенка ляляли кому не лінки, називали капосником, його громили, обплювували, хлостали журнали, але він нічого собі з цього не робив» [5, с. 303; 6, арк. 60–61].

З теплою згадує В. Гжицький про Григорія Косинку. Він мало знав цього літератора. Але у 1932 р. приймав його у себе вдома: «Цю красиву зовнішню, розумом, талантом і всім своїм еством людину... Це був чоловік у розквіті сил, середнього зросту, плечистий, видимо, фізично сильний, веселий дотепний» [5, с. 304; 6, арк. 62].

Проживши три роки в будинку «Слово», у якому мешкало 66 родин літераторів, В. Гжицький бачив не один арешт письменників. У 1933 р.: «Щокілька днів, а то й щодня вранці когось не дораховувались. Це вже після самогубства Хвильового, що ще більше загострило становище, після чого стало ще тривожніше». Може саме тому, сам змушено відірваний від України на 22 роки, віддавав шану загиблим письменникам намагався залишити про них пам'ять. Короткий, але такий яскравий образ зустрічі на вулиці у 1933 р. із ще одним мешканцем «Слова» – Юрієм Яновським. Володимир Гжицький запитав, що він думає про арешти Ялового, Річицького (головного редактора УРЕ – О. Б.) – комуністів з революційним минулим, «чи за діло їх взяли». Ю. Яновський відповів: «Ми були б щасливі, коли б за діло брали, тоді ми могли б спати спокійно...» [5, с. 308–309; 6, арк. 69]. А невдовзі В. Гжицького також заарештували.

Таким чином, у спогадах В. Гжицького яскраво показано літературне життя Харкова у 1920 – на початку 1930-х рр. Мемуарист, хоча і писав текст із значними віддаленням від часу подій та реконструював їх за іншими джерелами, вже ж дав правдиву картину життя і діяльності літературної організації «Плуг».

Список використаних джерел

1. Гжицький В. Мої побратими // Жовтень. 1973. №3. С. 81–93.
2. Гжицький В. Спогади про минуле // Родослав. 1991. № 14. С. 6.
3. Гжицький Володимир. Спогади про минуле // Літературний Львів. 1995. № 15 (жовтень). С. 7; № 17 (листопад). С. 7.
4. Цимбал Я. «Спогади про минуле» Володимира Гжицького: пригадування і конструювання // Спадщина. К.: Laurus, 2011. Том 6. С. 240–257.
5. Володимир Гжицький. Спогади про минуле. Підготовка тексту, коментар Ярини Цимбал. // Спадщина. К.: Laurus, 2011. Том 6. С. 258–351.
6. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМУ). Ф. 19. Оп. 1. Спр. 155. 78 арк.
7. Володимир Гжицький у спогадах і документах // Головин Б. Нації незгасний смолоскип. Т., 2003. С. 219–220.
8. Драма епохи, трагедія людини: До 100-річчя від дня народження В. З. Гжицького // Дзвін. 1995. № 10. С. 133–144.
9. Мельник В. Дні і ночі Володимира Гжицького // Слово і час. 1995. № 9–10. С. 17–21.
10. ЦДАМЛМУ. Ф. 19. Оп. 1. Спр. 9. 258 арк.
11. ЦДАМЛМУ. Ф. 19. Оп. 1. Спр. 152. 2 арк.
12. Цимбал Я. «Харківський текст» 1920-х років: обірвана спроба // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. 2010. Вип. 18. С. 54–61.
13. Мельників Р. В. Літературні 1920-ті. Постаті (Нариси, образки, етюди). Харків: Майдан, 2013. 256 с.
14. ЦДАМЛМУ. Ф. 19. Оп. 1. Спр. 178. 2 арк.

References

1. Hzhys'tkyu V. Moyi pobratymy [My sworn brothers]. Zhovten'. 1973. # 3. S. 81-93.
2. Hzhys'tkyu V. Spohady pro mynule [Memoirs of the past]. Rodoslav. 1991. # 14. S. 6.
3. Hzhys'tkyu Volodymyr. Spohady pro mynule [Memoirs of the past]. Literaturnyy L'viv. 1995. # 15 (zhovten'). S. 7; # 17 (lystopad). S. 7.
4. Tsymbal Ya. «Spohady pro mynule» Volodymyra Hzhys'tkoho: pryhaduvannya i konstruyuvannya ['Memoirs of the past' written by Volodymyr Hzhys'tkyu: recollections and formation]. Spadshchyna. K.: Laurus, 2011. Tom 6. S. 240–257.
5. Volodymyr Hzhys'tkyu. Spohady pro mynule. Pidhotovka tekstu, komentar Yaryny Tsymbal [Volodymyr Hzhys'tkyu. Memoirs of the past. text preparation, comments of Yaryna Tsymbal]. Spadshchyna. K.: Laurus, 2011. Tom 6. S. 258–351.
6. Volodymyr Hzhys'tkyu. Spohady pro mynule. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv-muzey literatury i mystetstva Ukrainy (dali – TsDAMLUMU) [State central archive-museum of literature and art of Ukraine (hereafter – TsDAMLUMU)], f. 19, op. 1, spr. 155, 78 ark.
7. Holovyn B. Volodymyr Hzhys'tkyu u spohadakh i dokumentakh [Volodymyr Hzhys'tkyu in memoirs and documents]. Holovyn B. Natsiyi nezhasnyy smoloskyp [Inextinguishable torch of the nation]. Ternopil', 2003. P. 219–220.
8. V. Z. Hzhys'tkoho Drama epokhy, trahediya lyudyny: Do 100-richchya vid dnya narodzhennya [Drama of apoch, tragedy of a person: dedicated to 100 years anniversary since birth]. Dzvin. 1995. # 10. S. 133–144.
9. Mel'nyk V. Dni i nochi Volodymyra Hzhys'tkoho [Days and nights of Volodymyra Hzhys'tkoho]. Slovo i chas. 1995. # 9–10. S. 17–21.
10. TsDAMLUMU, f. 19, op. 1, spr. 9, 258 ark.
11. TsDAMLUMU, f. 19, op. 1, spr. 152, 2 ark.
12. Tsymbal Ya. «Kharhivs'kyu tekst» 1920-kh rokiv: obirvana sproba ['Kharhiv text' of the 1920th: interrupted attempt]. Literaturoznachchi obriyi. Pratsi molodykh uchenykh. 2010. Vyp. 18. S. 54–61.
13. Mel'nykiv R. V. Literaturni 1920-ti. Postati (Narysy, obrazky, etyudy) [Literature in 1920th. Personalities (outlines, characters, etudes)]. Kharkiv: Maydan, 2013. 256 s.
14. TsDAMLUMU, f. 19, op. 1, spr. 178, 2 ark.

Oleksander Bon

LITERATURE ASSOCIATION «PLUH» IN MEMOIRS OF VOLODYMYR HZHYSKYI

Crucial source is analysed in this article – memoirs of a writer Volodymyr Hzhyskyi ‘Memoirs of the past’. It reveals controversial processes in the socium of the literature and art clerisy in 1920th in Kharkiv. It was written at the end of 1960th with a purpose to memorise author’s colleagues from the literature association ‘Pluh’ but it reveals a wider context. Full version of this source was published in 2011 with some sufficient comments. In these texts, Volodymyr Hzhyskyi strikingly shows literature environment of Kharkiv with its ideological controversies between different literature groups. With a background of his biography and development as an author, he created truthful characters of main actors of a literature environment in the capital city of the soviet Ukraine. He describes an atmosphere of literary soirees, his joining to the association. Also, there are some memoirs about speeches of Pavlo Tychyna, Volodymyr Sosiura, Mykola Khvylovyi, participation in the literature and art process of Oleksandr Dovzhenko, Serhii Pylypenko et al. It was very courageous, as for second half of the 1960th, to mention his other works which were criticised by the authorities and censored as ‘too nationally oriented’. Also, memoirs reflect a process of author’s self-censorship – forced change of his novel «Black Lake». Being a political prisoner for 22 years, writer wrote about his purged colleagues – D. Zahula, M. Irchan, L. Kurbas, et al. Also, in the memoirs, he describes the life of his purged and kept in detention camps friends from Kharkiv V. Bobynskyi and O. Vyshnia, with whom he spent years in the camps for political prisoners. Among writers, he also mentions Yakiv Kovalchuk, who was in a collaboration with punitive authorities of totalitarian state. In an outstanding way he describes life of Maik Yohansen, Mykola Khvylovyi, Oles Dosvitnii, Yurii Yanovskyi, Mykhail Semenko. His description of life of occupants of the writers’ house «Slovo» is of great value.

Key words: Volodymyr Hzhyskyi, memoirs, «Pluh», Ostap Vyshnia, Mykola Khvylovyi, Serhii Pylypenko.

УДК 355.425.4:94(477)

Микола Слободянюк

**ІСТОРИЧНА ПСИХОЛОГІЯ У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ
З ІСТОРІЇ РУХУ ОПОРУ В УКРАЇНІ**

У статті здійснено історіографічний аналіз праць з історії руху Опору в Україні (1939–1944 рр.), у яких висвітлюються аспекти, пов’язані з історичною психологією. Встановлено, що увага вітчизняних науковців все більше спрямовується на психоісторичні дослідження. З’ясовано, що одним з важливих напрямків психоісторичних пошуків вітчизняних дослідників стала проблема патріотизму. Значна увага була спрямована на висвітлення духовності та релігійності як важливих чинників мотивації учасників руху Опору. Вивчення мотивів спротиву загарбникам призвело до їх класифікації і локалізації в окрему групу не тільки ідеологічних та економічних мотивацій, а й побутово-психологічних. Специфіка досліджень з історичної психології підводила істориків до необхідності виявлення характерних особливостей партизанів і підпільників, створення колективних психологічних портретів, їх типологізації. Недостатня розробленість психоісторії руху Опору робить її перспективною і цікавою для майбутніх дослідників та приводить до висновку про необхідність створення серйозної наукової праці про психологію руху Опору в Україні.

Ключові слова: рух Опору, історіографія, історична психологія, мотивація, патріотизм.

Характерною ознакою вітчизняної науки ХХІ ст. став поворот до антропоцентризму з його увагою не до суспільств і держав, а безпосередньо до самої людини, оскільки окрім писаної історії Другої світової війни функціонує ще й історія окремих учасників та свідків тогочасних подій. Отже, найперспективнішим напрямком подальших досліджень з історії руху Опору нині постає історична антропологія, визначальними ознаками якої є перехід від історії подій до історії особистості, погляд на історичні явища з точки зору учасників, фокусування на міжособистісній і міжгруповій взаємодії, дослідження повсякденності, соціальних практик, менталітету, психології і моделей поведінки, стратегій виживання, усної, локальної і гендерної історії.

У таких дослідженнях на перший план виходить особистість, її почуття, самосприйняття та мотивація. За словами Н. Яковенко, «не війна, а гама свідчень про війну; не інститути й форми влади, а уявлення про владу та своє їй підпорядкування; не церква, а сприйняття віри та прояви побожності; не вчинки, а клубок мотивацій і намірів довкола вчинків» [8, с. 22]. Таким чином,